

TÜRKİYE’DE 1987–2006 DÖNEMİNDE
MALİYE VE PARA POLİTİKALARININ
İKTİSADİ BÜYÜMEYE ETKİLERİ ÜZERİNE
AMPİRİK BİR ÇALIŞMA

Murat ASLAN
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Bu çalışmanın amacı, 1987–2006 arası dönem için, para ve maliye politikası şoklarının milli gelire olan etkisini alternatif VAR sistemi analizleri kullanarak araştırmaktır.

ANAHTAR KELİMELER

Maliye politikası, para politikası, VAR analizi.

THE EFFECTS OF FISCAL AND MONETARY
POLICY ON ECONOMIC GROWTH: AN
EMPIRICAL INVESTIGATION FOR TURKEY
FOR 1987-2006 PERIOD

Murat ASLAN
Eskişehir Osmangazi University,
Faculty of Economic and Administrative Sciences

By employing alternative VAR models, this study is aimed at exploring the effects of monetary and fiscal policy shocks to national income for 1987-2006 period.

KEYWORDS

Fiscal Policy, monetary policy, VAR Analysis.

1. GİRİŞ

Dünyada gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde gözlenen ve son çeyrek yüzyılda ivme kazanan liberalleşme eğilimi Türkiye ekonomisinde de gözlemlenmiş ve bu liberalleşme politikaları, yapısal olarak yetersiz kurumsal altyapı, iç siyasette ve dış dünyada meydana gelen siyasi ve iktisadi krizler nedeni ile beklenildiği gibi başarılı olamamıştır. Son çeyrek yüzyılda, genel olarak Türkiye'nin ekonomik performansı dalgalı ve istikrarsız bir görünüm arz etmektedir. Yıllık büyüme hızı yüzde 9'luk küçülme ile yüzde 9'luk büyüme gibi geniş ve dalgalı bir büyüme bandında gerçekleşmiş ve ortalama olarak yıllık %4,2'lik bir performans sergilemiştir.

1980 öncesi uygulanan iktisadi planlama ve ithal ikameci büyüme stratejisi iflas etmiş ve bu tarihten itibaren Türkiye ekonomisi yeni bir ekonomik modele yönelmiştir. Bu tarihte yürürlüğe giren 24 Ocak kararları ile ülke liberal ekonomik modele yönelmiştir. Son 36 yılda süregelen liberal ekonomik dönüşüm bir takım başarıların yanı sıra oldukça ciddi sorunlara da sebep olmuştur. Bu dönemde yapısal ve kurumsal anlamda gerekli reformların yapılamamış ya da çok geç yapılmıştır. Bu dönüşüm üreten, planlayan ve ekonomi içinde büyük yer teşkil eden devletten, özel sektörün dinamizminin önündeki engelleri kaldıran ve aynı zamanda da liberal sistemin gerektirdiği düzenlemeleri yapan daha küçük bir devlet öngörüordu. Mikro-ekonomik açıdan, özel sektörde (kişi ve kurum bazında) bu yeni sisteme uyumu devletin tüm kurumları ile bu sisteme uyumundan çok daha hızlı olmuştur.

Geçmiş çeyrek yüzyılda dünyada ve Türkiye'de gözlenen siyasi, ekonomik krizler ve doğal afetler, ülkenin ekonomik performansını olumsuz etkilemiştir. 1990'lı yıllarda tek kutupluluğa gittiğine inanılan dünyada, tek kutupluluk uluslararası tansiyonu düşürmemiştir. İletişim teknolojisinde yaşanan gelişmeler ile siyasi ve iktisadi krizler izole olaylar olmaktan çıkmış, bir coğrafyada yaşanan krizin etkisi çok kısa sürede dünyanın başka yerlerinde de hissedilmiştir. Özellikle Orta Doğu'da 1990'lı yıllarda meydana gelen siyasi gerginlikler ile Rusya'da 1998 de meydana gelen finansal krizin Türkiye'ye ciddi zararları olmuştur. Türkiye'de yine 1999'da meydana gelen depremlerin de ekonomik performansa etkileri göz ardı edilmemelidir.

Devlet'in ekonominin daraldığı dönemlerde, harcama, vergi, borçlanma ve para politikası araçlarını kullanmak bu daralmaların etkilerini daha süratli bir şekilde geçiştirmesi gerektiği yönünde ortaya atılan Keynesyen model, genel hatları ile devletin konjonktürel yönetimini desteklemektedir. Bu çalışmalarda genelde para ve maliye politikası enstrümanları dışsal değişkenler olarak kabul edilip bu değişkenlerde meydana gelen değişimler ile milli gelirdeki değişimler arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu modeller önsel olarak [*apriori*] nedensellik ilişkisinin bu enstrümanlardan milli

gelire doğru olduğunu ve bu ilişkinin oldukça istikrarlı (stable) olduğunu varsaymışlardır. Lucas (1976) çalışmasına “Lucas Eleştirisi [Lucas Critique]” göre, yürütülen para ya da maliye politikalarını etkinliğinin sınıandığı veya bunların etkinliğinden hareketle tahmin edilmiş parametrelerin kullanıldığı matematiksel ve ekonometri modellerinin neden yetersiz olduğunu ortaya koymuştur. Sim(1980) tarafından ortaya konan VAR metodu Lucas tarafından indirgenmiş (reduced form) modellere yapılan eleştiriyi kısmen ortadan kaldırmıştır.

Bu çalışmanın amacı 1987-2006 döneminde milli gelirin para ve maliye politikası araçlarından nasıl etkilendiği ortaya koymaktır. Bu amacı gerçekleştirmek için çalışmamız ampirik bir yol izlemiş ve VAR modelini kullanmıştır. Türkiye’de ve dünyada bu dönemde meydana gelen doğal, siyasi ve finansal krizler meydana gelmiştir. Belirtilen dönemde mevcut olan yüksek ve hareketli enflasyon, ciddi bütçe açıkları, siyasi istikrarsızlıklar gibi yapılaşmış problemlerin mevcut olduğu ve bu yapısal sorunlardan dolayı 1994 ve 2000-2001 yıllarında ciddi iki adet ekonomik kriz meydana gelmiştir. Bunlara ilave olarak aynı dönemde gerek iç gerekse de dış dünya da meydana gelen çok ciddi siyasi olaylar meydana gelmiştir. İşte bu iç ve dışsal ekonomik ve siyasi krizlerin ekonomiye olan etkilerinin (en azından bir kısmının) izole edilmesi gerekmektedir. Bu sebepten dolayı, VAR analizine iç ve dış dünyada meydana gelen ekonomik ve siyasi krizler ile Türkiye’de gerçekleştirilen seçimlerin ekonomiye olan etkilerini kontrol etmek için üç adet kukla değişkeni kullanılmıştır.

Bu çalışmanın bir benzeri 1996 yılında TUSİAD tarafından bir rapor olarak sunulmuştur. Bu raporda sadece maliye politikası enstrümanları ile milli tasarruf, dış açık ve milli gelir arasındaki ilişki 1963-1980 ve 1987-1994 dönemi için iki ayrı analiz (en küçük kareler ve VAR yöntemleri) kullanılarak yapılmıştır. Çalışmamızın benzer çalışmalardan (TUSİAD raporu ve dipnotlar ile gösterilen çalışmalardan) üç temel farkı vardır. Çalışmamızda TUSİAD raporu ile karşılaştırıldığında daha uzun bir veri seti kullanılmıştır. İkinci olarak, ekonomi politikasının iki aracı olan para ve maliye politikasının birlikte ele alınmıştır. Son olarak, VAR sistemine seçim, iç ve dış kriz kukla değişkenleri eklenerek, bu olayların araştırma sorusuna etkileri kontrol edilmiştir.

Bu çalışma altı bölümden oluşmaktadır. İzleyen bölümde teorik ve ampirik literatürde konjonktürel yönetimin aktif olarak kullanılması hakkında yapılan çalışmalar özetlenecektir. Daha sonraki kısımda Türkiye ekonomisinin son 19 yılı ve aynı dönemde dünyada ve Türkiye’de meydana gelen ve ekonomiyi etkilemesi muhtemel olaylar anlatılacaktır. Dördüncü bölümde, bu çalışmada kullanılan teorik model ile bu modelin tahmininde kullanılan istatistikî veriler anlatılacak ve izleyen bölümde bu çalışmanın bulguları belirtilecek ve yorumlanacaktır. Son kısımda ise bulgular eşliğinde genel bir sonuç ortaya konulacaktır.

2. MALİYE VE PARA POLİTİKALARININ ETKİNLİĞİ

Konjonktürel yönetim, devletin kamu harcama, vergi, borçlanma ve para politikası araçlarını kullanmak sureti ile ekonomide istenmeyen durumlar meydana geldiği [*ex-post*] ya da meydana gelmesi beklendiği [*ex-ante*] durumlarda, ekonomiye müdahale etmesi olarak algılanır. Devlet'in ekonomiye bu durumlarda doğrudan ya da dolaylı olarak müdahale etmesi gerçekten de bu sorunların çözümünde faydalı mıdır? Bu soru Keynes'in (1936) çalışmasından günümüze kadar teorik ve ampirik literatürde tartışılmaktadır. Konjonktürel yönetime ilave olarak, ekonomi politikası uzun dönemli amaçlar için de tasarlanıp uygulanabilir. Bu amaçlar genelde devletin ekonomik kalkınma ve gelir dağılımı konusundaki rolünün ne olduğu ile ilgilidir.¹

Genel iktisat politikasının önemli bir ayağını oluşturan maliye politikası, devletin harcama, gelir ve borçlanma enstrümanlarını kullanarak kısa (konjonktürel) ve uzun dönemli amaçlarını gerçekleştirmek için diğer iktisat politikalar ile uyumlu bir şekilde nasıl gerçekleştirilebileceğini araştırma konusu yapan bilimdir.² Bu tanımda maliye politikasının kısa dönemli amaçları genelde fiyat istikrarı ve yüksek bir istihdam seviyesini yakalamak iken, uzun dönemli amaçları nitelikli bir ekonomik kalkınma (büyüme) ve adil bir gelir dağılımının sağlanmasıdır. Genel iktisat politikasının diğer bir ayağı olan para politikası ise para otoritesinin doğrudan (para arzı) ya da dolaylı (faiz) olarak hedefleyebildiği enstrümanları kullanarak, finansal piyasalarda aşırı volatiliteleri önlemek, fiyat istikrarını sağlamak ve yüksek istihdam düzeyinin gerçekleştirmek gibi amaçları yerine getirmesidir.

Bir ülkede mevcut olan üretim faktörlerinin tam istihdamı ile elde edilebilecek reel milli gelir (potansiyel milli gelir) ile fiilen gerçekleşen milli gelir arasında farklılığın yüksek olduğu dönemlerde devlet'in ekonomiye aktif bir şekilde müdahalesinin lehinde ve aleyhinde görüşler vardır. Bu görüşlerin farklılıklarının temelini bakıldığında bu farklılığın bu modellerin kurgulanmasında kullanılan varsayımlar olduğu sonucuna varılabilir. Bir ekonominin arz ya da talep tarafına etki edecek bir şok olsa dahi, eğer bu ekonomide :1) tam rekabet sisteminin varsayımları geçerli ise ve 2) fiyat sistemi gelişen olaylara göre esnek bir şekilde uyum gösterebiliyor [*flexible prices*] ise, bu ekonominin tam istihdam düzeyine dönmesi kısa bir sürede gerçekleşecek ve bu ekonomi için devletin konjonktürel bir yönetim faaliyetine girmesinin herhangi bir faydası olmayacaktır. Klasik iktisatçılar piyasa ekonomisinin kendi iç dinamiklere sahip olduğunu ve bu yüzden de ekonomide meydana gelen dalgalanmaların piyasa ekonomik sisteminde var olan bir patolojik bozukluktan değil, sadece geçici bir durumdan kaynaklandığını savunmaktadırlar. Bu yüzden de bu tür durumlar meydana

1. Uzun dönemle ilgili olan bu amaçlar bu çalışmanın konusunun dışındadır.

2. Maliye Politikasının amaçları, araçları ve uygulanması ile ilgili karşılaşılan güçlüklerin neler olduğu ile ilgili olarak bkz. Ataç (2005).

geldiğinde devletin aktif olarak müdahale etmesine karşı çıkmaktadırlar. Keynes (1936) devlet'in ekonomiye müdahil olması gerekliliğinin meşruiyetinin bizzat piyasa ekonomisinin kendisinden kaynaklandığını ve bu yüzden de gerek para politikasının gerekse de maliye politikasının ekonominin zor dönemlerinde kullanılması gerekliliğini savunmuştur.³ Keynesyen model belirli varsayımlar altında önceden tahmin edilsin ya da edilmesin para ve maliye politikalarının, konjonktürel yönetim aracı olarak kullanılmasını önermiştir. Keynesyen modelin dayandığı varsayımlar bu bağlamda bu modelin sonuçları ile sıkı-sıkıya ilişkilidir.

Paracı (Monetarist) okul (Friedman,1959 ve Friedman ve Schwartz,1963) piyasa ekonomisinin patolojik bir şekilde istikrasızlığa yatkın bir sistem olduğunu reddetmiştir. Paracı okula göre, piyasa ekonomilerinde meydana gelen dalgalanmalar [disturbances] devletin uyguladığı kötü politikalarından (özellikle de para politikalarından) kaynaklanmaktadır. Friedman ve Schwartz (1963) çalışmasında ABD'de yaşanan ekonomik krizlerin öncesinde, para arzında ciddi daralmalar kaydetmiş ve bu sebepten dolayı para otoritesi'nin aktif konjonktürel yönetimine karşı çıkmışlardır.

Devlet'in aktif olarak ekonomiye müdahale etmesine karşı çıkan ve Paracı görüş gibi Chicago Üniversitesi'nde ortaya atılan diğer bir teorik model ise Yeni Klasik Modeldir [New Classical Model; Lucas (1972) ve Sargent ve Wallace (1975)]. Yeni Klasikler iktisadi modelleme mantığında önemli bir dönüm noktası olan Rasyonel Beklenti [Rational Expectation] kuramını teorik literatüre kazandırmışlar ve bu kuramı kullanarak geliştirilen teorik modeller ile sistematik olarak uygulanan para ve maliye politikalarının etkisiz olacağını göstermişlerdir. Yeni Klasik Ekol'ün teorik modellerini kullanarak kurgulanan ampirik çalışmalar, para ve maliye politikalarının çok sınırlı durumlarda etkili olabileceğini göstermiştir (Lucas, 1973: Sargent ve Wallace ,1975 ve Barro, 1977).

Yeni Keynesyenler reel ve nominal katlıkların [rigidities] Yeni Klasiklerin modelleme mantığı ile entegre edilmesi ile oluşturdukları teorik modeller ile devlet'in bazı durumlarda aktif olarak ekonomiye müdahale edebileceğini göstermişlerdir (Mankiw,1985 : Ball ve D. Romer,1990). Yeni Keynesyenler, diğer konjonktür teorilerinde değinilmeyen asimetric enformasyon problemini teorik olarak ortaya koymuşlar ve geliştirdikleri kredi sistemi ile yayılma kanalı (credit channel of transmission) ile para politikasının konjonktürel yönetimde etkili olabileceğini göstermişlerdir (Bernanke ve Gertler,1989: Gertler ve Hubbard 1988: Kashyap ve Stein, 1994).

3. Keynesyen ekonomi hakkında literatür taraması için bkz. Snowdon, Vane ve Wynarczyk (1994).

3. 1987–2006 DÖNEMİNDE TÜRKİYE

3.1. Ekonomik Gelişmeler

1970’li yılların başlarında ortaya çıkan ve sonlarına doğru açık bir şekilde ekonomik ve sosyal dengeleri sarsan bir Türkiye gerçeği, 24 Ocak 1980 kararlarının tasarlanması ve uygulanmasına zemin teşkil etmiştir.⁴ Planlı dönem olarak da bilinen 1963–1980 döneminde, Türkiye’de uygulanan iktisadi politikalar devletin yoğun bir şekilde ekonomiye müdahil olmasını gerektiriyorsa da, o dönemde bu sisteme eşlik etmesi gereken siyasi istikrar tesis edilememiş ve bu dönemin sonlarına gelindiğinde iktisadi ve siyasi sıkıntılar ülkeyi telafisi mümkün olamayabilecek bir noktaya getirmiştir. Bu yüzden 24 Ocak Kararları, planlı dönemde uygulanan: 1) planlamaya dayalı, 2) ithal ikameci büyüme stratejisinin yol açtığı iktisadi sıkıntıları çözmek amacı ile ortaya atılmış ve Washington Konsensüs’ü tarafından desteklenen bir ortodoks istikrar programı olarak tasarlanmıştır.⁵ İlk olarak dış ticaret’in liberalleşmesi için adımlar atılmış, bunu finansal piyasaların ve kambiyo rejiminin liberalleşmesi izlemiştir.⁶ Son olarak bu kararların önemli bir parçası devletin yeniden yapılandırılması ve piyasa ekonomisi ile daha uyumlu hale getirilmesini amaçlamaktadır.

Türkiye’nin 1987–2006 yılları arasında yıllık ortalama büyüme hızı yaklaşık olarak %4,2’dir. Bu dönemin ilk 10 yılında büyüme rakamları (ortalama % 4,5) sağlıklı bir görüntü çizse dahi, bu dönemde uygulanmaya başlanan bir takım yanlış politikalar, bu dönemi izleyen yıllarda siyasi istikrarsızlıkla da birleşip ciddi sorunlar yaratmıştır. Tablo 1’de de izleneceği üzere, 1990’lı yıllar bütçe disiplininin uzak, ödemeler bilançosundaki dengesizlikler, dalgalı enflasyon ve istikrarsız büyüme performansı sergilemiştir. Yine 1990’lı yıllarda ortaya konan kötü makroekonomik politikalar ve siyasi istikrarsızlıklar 1994 ve 2000-2001 yıllarında meydana gelen iki büyük iktisadi krizin de temel sebebi olmuştur. Tablo 1’de de gözlemleneceği üzere, Türkiye ekonomisi 1994’de % 6.1’lik bir daralma göstermiş, 2001’de ise bu daralma çok daha şiddetli olup ekonomi %9.5 küçülmüştür.

4. Bu dönemde meydana gelen dış ve iç krizlerin ekonomiye olan etkilerini daha geniş analizi için bakınız Herslag (1988) ve Şenses (1989) .

5. Bu konu Yeldan (2003) ve Öniş ve Şenses (2003) çalışmalarında daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

6. Yeterli kurumsal altyapıya sahip olunmadan yapılan finansal liberalleşmeye ilişkin eleştiriler için; bakınız Yeldan (1999).

Tablo 1: Ekonomik Göstergeler 1987–2005 Dönemi İçin (*)

Yıl	B (1)	BA (2)	Faiz (3)	Enf. (4)	C.A (5)	M2	M2Y	U (6)
1987	9,8	6,1	3,0	39,3	0,9	17,1	20,6	8,3
1988	1,5	4,8	3,9	60,8	-1,8	14,2	18,4	8,4
1989	1,6	5,3	3,6	64,2	-0,9	15,5	19,3	8,6
1990	9,4	7,3	5,1	50,0	-1,7	14,8	18,4	8,0
1991	0,4	10,1	6,1	52,6	0,2	14,3	18,9	8,2
1992	6,4	10,5	6,1	67,1	0,6	13,5	20,8	8,5
1993	8,1	10,2	8,2	55,2	-3,5	11,5	20,0	8,9
1994	-6,1	6,2	10,8	120,5	2,0	11,6	22,1	8,6
1995	8,0	5,0	9,5	88,0	-1,4	12,2	21,5	7,6
1996	7,1	8,6	11,5	71,6	-1,3	12,6	23,3	6,6
1997	8,3	7,7	8,9	78,4	-1,4	13,4	24,9	6,8
1998	3,9	9,4	12,6	68,8	1,0	14,7	27,5	6,9
1999	-6,1	15,6	15,3	43,7	-0,7	20,3	35,9	7,7
2000	6,3	11,8	17,5	53,7	-4,9	19,9	37,9	6,5
2001	-9,5	16,5	24,5	57,7	2,4	22,3	47,6	8,4
2002	7,9	12,7	19,7	45,0	-0,8	19,4	42,0	10,3
2003	5,9	9,4	17,1	23,8	-3,4	19,6	38,2	10,5
2004	9,9	4,7	13,7	11,5	-5,2	22,9	39,1	10,3
2005	7,6	0,9	10,6	7,7	-6,4	26,3	41,5	10,3
2006	6,1	2,1	8,0	8,4	-8,7	29,6	44,9	9,9

(*) Büyüme oranı ve işsizlik oranı dışındaki tüm göstergeler belirtilen değişkenin GSMH ya oranı olarak hesaplanmıştır. (1) Büyüme : (2) Kamu Kesimi Borçlanma Gereği : (3) Devletin iç ve dış borçlar için yapmış olduğu faiz harcamaları : (4) Enflasyon oranı (TÜFE ye göre) : (5) Cari Açık (6) İşsizlik.

Kaynak: TCMB

Mali disiplinsizlik 1985–2001 döneminde ciddi bir sorun olmuş ve para politikası doğrudan ya da dolaylı olarak bu problemin maskelenmesinde kullanılan bir enstrüman olarak ortaya çıkmıştır. Yetersiz ulusal tasarruf ve artan bütçe açıkları, gerek kamu sektörünü gerekse de özel sektörü yabancı kaynak bulmak zorunda bırakmıştır. Merkez Bankası 1989 öncesi dönemde bütçe açıklarının kapatılmasında doğrudan rol oynarken, 1989–2001 döneminde para politikasının bütçe açığı ile doğrudan ilişkisi yerine dolaylı bir ilişkiye bırakmıştır: para otoritesinin yeni idari görevi bütçe açıklarının dış piyasalar aracılığı ile finanse edilmesinin gerekli koşulu olan kur istikrarını sağlamaktır (Akat, 2004: 3).

Bir yanda bütçe açıklarını azaltmak için ciddi kararlılık sergilemeyen merkezi hükümet, bir yandan da hükümetlerin taleplerini, yerine getirmek zorunda olan bağımlı bir Merkez Bankasının hem döviz kurunu hem de faizleri kontrol etme çabası, 1994 yılında ciddi bir iktisadi krizin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.⁷ Mali disiplin konusunda, siyasi kararlılığın

7. Türkiye’de 1994 krizi, Krugman (1979) tarafından ortaya konan 1. Jenerasyon Kriz (First Generation Crisis Model) modeli ile örtüşür.

olmadığı kriz sonrası dönemde, devlet iç borçlanma senetlerinin reel faizleri yükselmeye ve vade yapısı kısalmaya başlamış ve borç stokunun çevrilmesi ciddi bir problem olmuştur. Tablo 1’de de görüldüğü üzere, konsolide bütçedeki faiz ödemelerinin ve KKBG’nin GSMH’ya oranları 1990’ların sonlarına doğru çok ciddi boyutlara ulaşmıştır.

Bu dönem özellikle: 1) iç ve dış orijinli siyasi istikrarsızlıklar, 2) kurumsal altyapısı hazırlanmadan aceleci bir şekilde uygulamaya konulan liberal politikaların yaratmış olduğu finansal kırılganlık ve 3) küçültülemeyen bütçe açıkları nedeni ile Türk iktisat tarihinin karanlık bir dönemi olarak tarif edilebilir.

3.2. Türkiye ve Dünyada Meydana Gelen Diğer Gelişmeler

Türkiye’nin son 20 yılına kendi iç çerçevesinden bakıldığında, siyasi istikrarsızlıkların, ekonomik krizlerin ve doğal afetlerin ortaya çıktığı, zor bir dönem olarak kabul edilebilir. Türkiye’de tarihsel süreç içinde ortaya çıkan politik iktisadi yapı ile ülkenin ekonomik performansı yakından ilişkilidir (Önis ve Riedel, 1993). Önis ve Riedel’in yapmış olduğu bu çalışmaya göre bu politik iktisadi yapının kötü etkileri ile ilgili iki temel noktaya işaret etmek gerekir. Bunlardan ilki siyasi ve bürokrat kadrolarda Devletçi bir geleneğe işaret eder. İkinci nokta ise, yapısal olarak seçim sisteminin zayıf koalisyonlar üretmesidir. Önis ve Riedel tarafından ortaya konan ilk özellik daha çok siyaset disiplini ile alakalı iken ikinci özellik daha çok politik iktisat disiplininin konusu içindedir. Bu özelliğin bir uzantısı olarak düşünülebilecek önemli nokta Türkiye’de koalisyon hükümetlerinin çok kısa hayatlı olmalarıdır. Türkiye’de 27 Ekim 1965 ile 31 Aralık 2001 tarihleri arasındaki 37 yılı aşkın süre içinde 28 hükümet göreve gelmiş, bunlar ortalama 16’şar ay kadar işbaşında kalmış ve söz konusu hükümet değişikliklerinin yalnızca yedi tanesi genel seçimler sonucunda gerçekleşmiştir (Kibritçioğlu, 2001:1). 1987 Aralık ayında Turgut Özal tarafından kurulan 46’cı hükümet ile 2003 yılında T. Erdoğan tarafından kurulan ve hala işbaşında olan 59’cu hükümet arasında kurulan toplam hükümet sayısı 14 tane dir. Diğer bir deyişle, 1987–2006 arasında ortalama hükümet ömrü yine 16 ay civarında kalmıştır.

Roubini ve Sach (1989) teorik çalışması politik gücü paylaşan aktör sayısı (koalisyon ortağı vs.) ne kadar fazla olur ise bütçe açıklarının da artacağını oyun teorisi metodu kullanarak göstermiştir.⁸ Özellikle 1990’larda koalisyon hükümetlerinin kısa ömürlü olmaları nedeni ile Türkiye’nin sık sık siyasi olarak gergin bir atmosfere sokulmuş olması bu noktada önemlidir. 1980–2006 döneminde Türkiye’de yıllık ekonomik büyüme koalisyon hükümetleri dönemlerinde tek partili hükümet dönemlerine göre

8. Bu model literatürde zayıflatma savaşı “war of attrition” modeli olarak da bilinmektedir. Alesina ve Drazen (1991) bu modeli panel ekonometrisi tekniği ile sınıamış ve anlamlı bulmuştur. Bu literatür ile ilgili bakınız Bulow ve Klemperer (1999) ve genel bir tarama için de Haan ve diğerleri (1999).

daha düşük gerçekleşmiştir. Buna ilave olarak ülkenin tek parti (ANAP) ile yönetildiği 1983–1991 döneminde bu rakam yaklaşık %5 iken, ülkenin koalisyon hükümetleri ile yönetildiği 1992–2002 döneminde bu rakam %3,1 seviyelerinde gerçekleşmiştir. Koalisyon hükümetleri dönemlerinde ekonomi politikasının şekillendiği Hazine Müsteşarlığı, Devlet Planlama Teşkilatı ve Maliye Bakanlığının gibi yapıların ayrı-ayrı partilerdeki bakanlara verilmesi nedeniyle, koalisyon hükümetleri dönemlerinde bütçe açıklarının arttığı ve devlet'in iç borçlanma senetlerinin reel faizlerinin yükseldiği gözlenmiştir (Tutar ve Tansel, 2000: 22) . Siyasi istikrarsızlıklara ilave olarak, son 20 yılda meydana gelen çok ciddi iki tane iktisadi kriz (1994 ve 2000–2001 krizleri) ve ciddi boyutlarda can ve mal kaybına sebep olmuş iki adet deprem meydana gelmiştir.

Dünyada son 20 yılda meydana gelen bazı siyasi ve iktisadi gelişmelerin, Türkiye ekonomisine ciddi etkileri olmuştur. 2 Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan uluslararası gerginlik ve bunu izleyen dönemde (1991 yılının ilk çeyreğinde) ABD'nin başrol oynadığı BM tarafından kurulan çokuluslu gücün Irak'a müdahalesi bu gelişmelerin en önemlilerindedir. Irak'ta meydana gelen bu gelişmelere ilave olarak Birleşmiş Milletler kararı ile uygulanmaya başlayan ekonomik ambargo sonucu artan petrol fiyatları ve 1991 yılında çok uluslu gücün Irak'a yapmış olduğu müdahale başta turizm olmak üzere birçok sektörü olumsuz etkilemiştir.

1990'lı yıllarda meydana gelen krizler sadece kriz'in meydana geldiği ülkeyi değil birçok ülkeyi doğrudan ya da dolaylı etkilemiştir.⁹ 1994 yılında Meksika'da yaşanan ve Pezo krizi olarak bilinen kriz, başta ABD olmak üzere birçok ülkeyi etkilemiştir. Benzer şekilde 1997 Temmuzunda Asya'da ve 1998 yılında Rusya'da meydana gelen finansal krizler, Türkiye ekonomisinde ciddi problemler yaratmışlardır.¹⁰

4. YÖNTEM ve VERİ

Bu çalışmada para ve maliye politikası enstrümanları ile konjonktürel büyüme arasındaki ilişki VAR sistemi kullanılarak araştırılmıştır. Genel olarak bir VAR sistemi 3 adet analizden oluşmaktadır. Bu analizler: 1) Nedensellik Analizi (Granger-causality Test) : 2) Etki-Tepki Analizi (Impulse Response) ve :3) Varyans Ayrıştırma (Variance Decomposition) analizleridir.

4.1. Veri

Çalışmamızda, reel milli gelir (Y) değişkeni için 1987 fiyatları ile GSMH verileri kullanılmıştır. Maliye ve para politikası araçları olarak sırası ile: i)

9 Literatürde bulaşıcılık (contagion) kriz olarak bilinen bu konu ile ilgili bkz. Kaminsky ve Reinhart (2000), Dornbusch, Park ve Claessens (2000).

10. Bu konu ile ilgili olarak bkz. TCMB (1998).

kamu harcamaları (G), ii) kamu cari harcamaları (GC), iii) kamu yatırım harcamaları (GI), iv) dolaşımdaki para (CU), v) dar tabanlı para arzı (M1) ile vi) geniş tabanlı ya da içsel para arzı (M2) değişkenleri kullanılmıştır.

Bunlara ilave olarak, iç ve dış dünyada konjonktürü etkileyen faktörleri kontrol etmek için üç adet kukla değişkeni kullanılmıştır. Bu kukla değişkenlerine ilişkin veriler Tablo-2’de sunulmuştur. Bu değişkenler sırası ile Türkiye’de meydana gelen doğal ve ekonomik krizler (DC), dünyada meydana gelen ekonomik ve politik krizler (FC) ve Türkiye’de bu dönemde meydana gelen genel ve yerel seçimler (ELC).

Tablo 2: 1987–2006 Döneminde Gelişen Önemli İç ve Dış Olaylar

Ülke İçi Olaylar		Dünyada Gelişen Olaylar
Ekonomik Krizler ve Afetler (DC)	Seçimler (ELEC)	FC
1994-II: 5 Nisan 1994 Krizi	1987-IV: 29 Kasım (G.S.)	1990-III: Irak’ın Kuveyt’i İşgali
1999-III: Ağustos 1999 Depremi	1988-IV: 23 Eylül (HO)	1991-I: Irak’a askeri operasyonu
1999-IV: Kasım 1999 Depremi	1989-I: 26 Mart (YS)	1997-III: Asya Krizi
2000-IV: Kasım 2000 Krizi	1991-IV: 20 Ekim (GS)	1998-III ve IV: Rusya Krizi
2001-I: Şubat 2001 Krizi	1994-I: 27 Mart (YS)	
	1995-IV: 24 Aralık (GS)	
	1999-II: 18 Nisan (YS+GS)	
	2002-IV: 3 Kasım (GS)	
	2004-I: 28 Mart (YS)	

YS: yerel seçim, GS: genel seçim, HO: halk oylaması

Kaynak: Günlük gazetelerden derlenmiştir.

Bu çalışmada kullanılan ve yukarıda belirtilen sürekli (kesiksiz) rastsal değişkenlere ait veriler TCMB elektronik veri dağıtım sisteminden (EVDS) elde edilmiştir. Kukla değişkenler ile ilgili veriler ise gazetelerin taranması ile elde edilmiştir. Veriler 3 er aylık olup 1987-I - 2006-II dönemlerini kapsamaktadır. Tüm nominal verileri reel hale getirmek için enflasyondan arındırılmıştır. Tüm kesiksiz veriler için 1987=1 kabul edilmiş ve ITO fiyat endeksi 1987=1 şeklinde hesaplanmış ve elde edilen endeks tüm serilere uygulanmıştır. Zaman serileri trend (trend), çevrimsel (cycle),

mevsimsel (seasonal) ve düzensiz (irregular) parçalardan oluşmaktadır. Kullanılan seriler enflasyon ve mevsimsellik etkisinden arındırıldıktan sonra durağanlık testine sokulmuşlardır.¹¹

Tablo 3: ADF Birim Kök Test Sonuçları

	SEVİYE (LEVEL)			FARK (DIFFERENCED)		
	I	II	III	I	II	III
Y	3,17	0,51	-1,40	-7,03 ^(a)	-7,72 ^(a)	-7,78 ^(a)
G	0.46	-1,96	-3.17 ^(c)	-8,74 ^(a)	-8,72 ^(a)	-8,67 ^(a)
GI	-0.49	-3.81 ^(a)	-3,81 ^(b)	-10,10 ^(a)	-10,03 ^(a)	-9,97 ^(a)
GC	1.64	-0.54	-3.48 ^(b)	-9,54 ^(a)	-9,94 ^(a)	-9,89 ^(a)
CU	4.79	4.91	2.77	-3,34 ^(a)	-6,43 ^(a)	-7,51 ^(a)
M1	2,68	4,65	2,39	-4,92 ^(a)	-5,32 ^(a)	-6,22 ^(a)
M2	2,99	2,40	0,40	-4,01 ^(a)	-4,57 ^(a)	-5,35 ^(a)

I: SABİTSİZ VE TRENDİSİZ MODEL, **II:** SABİT TERİMLİ MODEL, **III:** SABİTLİ VE TRENDLİ MODEL. ADF testin için MacKinnon kritik t-değerleri %1(a) ve % 5 (b) ve %10 (c)'luk değerler sırası **I)** Sabitsiz ve Trendsiz Model için -2.59 : -1.94; -1,61; **II)** Sabit Terimli Model için -3.52 : -2.90: -2,58; **III)** Sabitli ve Trendli Model için: -4.09: -3.47: -3,16.

VAR sistemine ilişkin analizler, bu analizlerde kullanılan serilerin durağan olması halinde anlamlıdır. Bu nedenden dolayı, serilerin durağanlıklarının kontrol edilmesi ve eğer durağan değiller ise durağan hale getirilmeleri gerekmektedir. Kullanılan serilere ait durağanlık analizleri Geliştirilmiş Dickey Fuller (ADF) testleri (sabitsiz, sabitli ve sabitli-trendli) kullanılarak yapılmıştır. Bu testlerin sonuçları Tablo-3'de sunulmaktadır. Tablodan da anlaşılacağı üzere, verilerin tamamı seviye (level) düzeyinde durağan değildir.¹² Tüm değişkenlere ait veriler birinci dereceden farkları alınmış ve fark alındıktan sonra tekrar ADF testine tabi tutulmuştur. Tablo 3'ün sağ tarafındaki sütununda farkı alınmış serilere ait ADF testi sonuçları sunulmuştur. Farkları alınarak elde edilen serilerin hepsi %1 düzeyinde durağan olduğu sonucuna varılmıştır.

4.2. Yöntem

Çok değişkenli otoregressif bir yöntem olan VAR sistemi, Sim (1980) çalışması ile literatüre kazandırılmıştır. VAR modeli nedensellik testi [causality tests], etki-tepki analizi [impulse response] ve varyans ayrıştırma analizi [variance decomposition] gibi bir seri istatistikî yöntemi kapsayan bir analiz serisi olarak düşünülmelidir. VAR yöntemi birden çok analizi kapsamının yanı sıra önsel ve tahmin sonrası yapılması gerekli bir dizi analitik işlemler silsilesi olarak düşünülebilir. Çalışmada-çalışmaya ve çalışılan serilere göre küçük farklılıklar olsa dahi VAR yöntemi için

11. Mevsimsellik etkisi (PROC X12) ve diğer istatistikî işlemler için SAS ® 9 programı kullanılmıştır.

12. Tüm analizler için gecikme değeri belirleme kriteri olarak AIC kullanılmıştır.

yapılması gereken adımlar: 1) Değişken tanımlama ve veri toplama¹³: 2) Gecikme değerinin belirlenmesi [lag-order specification]¹⁴: 3) Seçilmiş model için VAR modelini uygulama: 4) Hata-terimi ekseninde yapılan: 4a) Öngörü Analizi (Etki-tepki fonksiyonu): 4b) Varyans Ayrıştırma Analizi.

VAR sisteminde her değişken kendisinin ve diğer içsel değişkenlerin gecikmeli değerlerine uygulanan bir otoregressif regresyon analizidir. Bu içsel değişkenler milli gelir (Y), para politikası enstrümanı (M) ve maliye politikası enstrümanı (G) olsun. Bu çalışmada para ve maliye politikası enstrümanlarının konjonktürel büyümeye olan etkilerini ölçmek için aşağıda 1 numaralı eşitlikte tanımlanan VAR denklemi kullanılmıştır. Bu denklemde eşitliğin sol tarafındaki değişkenler içsel değişkenleri, η_j 'ler regresyon katsayılarını, (L) gecikme (lag) operatörünü, $D_{r,t}$ ise bir dışsal kukla değişken(ler)ini, e_t 'ler ise beyaz gürültü [white noise] şeklinde tanımlanan hata terimini göstermektedir.

$$\begin{vmatrix} Y_t \\ M_t \\ G_t \end{vmatrix} = \begin{vmatrix} \eta_1(L) & \eta_2(L) & \eta_3(L) & \dots & \eta_p(L) \\ \eta_2(L) & \eta_2(L) & \eta_3(L) & \dots & \eta_{2p}(L) \\ \eta_3(L) & \eta_3(L) & \eta_3(L) & \dots & \eta_{3p}(L) \end{vmatrix} \times \begin{vmatrix} Y_t \\ M_t \\ G_t \end{vmatrix} + \begin{vmatrix} D_{r,t} \\ D_{r,t} \\ D_{r,t} \end{vmatrix} + \begin{vmatrix} e_{1,t} \\ e_{2,t} \\ e_{3,t} \end{vmatrix} \dots \dots \dots (1)$$

Değişkenlerin teorik olarak ortaya konma aşamasının önemli bir parçası nedensellik analizidir. Literatürde içsel değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini inceleyen önemli bir araç Granger nedensellik testidir. Nedensellik testi ile paralel olarak yapılması gereken önemli diğer bir işlem en uygun gecikme uzunluğunun tespitidir.

VAR denkleminin uygulanması ile elde edilen parametre tahminleri diğer ekonometrik modellerde olduğu gibi kullanılmazlar. VAR modelinin tahmini ile elde edilen parametreler varyans ayrıştırma ve etki-tepki analizlerinin hesaplanmasında kullanılmakta ve bu parametreler yalnız halleri ile kullanılmamaktadırlar. Etki-tepki analizi, VAR sisteminde içsel olarak tanımlanan bir değişkende meydana gelecek bir şokun [innovation] kendisine ve diğer değişkenleri nasıl etkileyeceğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, etki-tepki fonksiyonu bir değişkenin politika aracı olarak kullanılabilme kabiliyetini de ortaya koyması bakımından önemlidir. Varyans ayrıştırma analizinde ise içsel olarak tanımlanan değişkenlerde meydana gelen bir değişikliğin kendi ve diğer değişkenlerden kaynaklı olma ağırlıklarını gecikme dönemlerine göre göstermektedir. Denklem 1'de gecikme değeri soyut bir şekilde gösterilmiştir. Uygulamada uygun gecikme değeri seçimi genelde standart testler olan AIC, SCB gibi testlerin sonucuna göre belirlenmektedir. Son olarak denklem 1'de sadece 1 adet kukla değişkeni tanımlanmış iken, çalışmamızda üç adet kukla değişkeni kullanılmıştır.

13. Bu aşamada araştırma sorusu ile ilintili teorik model(ler) dikkate alınarak değişkenler tanımlanır ve bu değişkenlere ait veriler toplanır.

14. Bakınız dipnot 13'e.

4.2.1. Nedensellik Analizi

VAR sisteminde değişkenler arasında karşılıklı ilişkileri incelenmesi gerekmektedir. Verilerin durağanlıklarının sınanması ve eğer durağan değilse ise durağan hale getirilmelerinden sonra yapılan analiz nedensellik analizidir. VAR sisteminde yer alan tüm değişkenler içsel olmalarından dolayı, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi analitik yöntemlerle ya da ekonomik teoriden hareket ile tanımlanması gerektirmektedir. Bir çok değişkenli zaman serisi analizinde içsel olarak tanımlanan Y ve M gibi değişken arasındaki nedensellik araştırması 2 ve 3 numaralı denklemlere benzer iki adet regresyon analizini gerektirmektedir.

$$Y_t = s_0 + \sum_{i=1}^a b_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^b k_i M_{t-i} + u_t \dots\dots\dots (2)$$

$$M_t = h_0 + \sum_{i=1}^c m_i M_{t-i} + \sum_{i=1}^d h_i Y_{t-i} + e_t \dots\dots\dots (3)$$

Y ve M gibi iki değişkenin olduğu bir sistemde nedensellik testi ile sorgulanan iki ana soru vardır: 1) M değişkeninin geçmişinde meydana gelen değişimler Y değişkeninin değerindeki değişimlere sebep olmakta mıdır? : 2) Y değişkeninin geçmişinde meydana gelen değişimler M değişkeninin değerindeki değişimlere sebep olmakta mıdır? İlk soru için 2 ve ikinci soru için 3 numaralı regresyon denklemlerinin alternatif hipotezler eşliğinde sınanması yöntemine kısaca Granger nedensellik analizi olarak tanımlanmaktadır. Örneğin 2 numaralı denkleme göre eğer M değişkeninin geçmişinde meydana gelen değişimler Y değişkenine etkide bulunmuş ise k_i parametre tahminlerinin (en azından bir tanesinin) sıfırdan farklı olması beklenir. Birden çok gecikme değeri için bu analiz yapılacağı için uygun olan test F testi olmakta ve istatistikî olarak Granger testinin sıfır [null] hipotezi (yukarıda belirttiğimiz ilk soruyu da cevaplayacak şekilde) şu şekilde kurgulanacaktır:

$H_0 : M \nRightarrow Y : k_1 = k_2 = \dots k_b = 0$: M değişkeni Y değişkenine Granger nedensel değildir.

İki değişken arasında ilişkiyi nedensellik açısından inceleyen bu test, ikinci olarak Y değişkenindeki değişimlerin M değişkeninde değişime yol açıp açmadığını sorgulamaktadır. Bunun analizi için 3 numaralı denkleme belirtilen regresyon çalışması yapılmalıdır. Granger nedensellik analizinin ikinci ayağını oluşturan bu denklem ve bu denkleme eşlik eden sıfır hipotezi:

$H_0 : Y \nRightarrow M : h_1 = h_2 = \dots h_d = 0$: Y değişkeni M değişkenine Granger nedensel değildir.

Modelde içsel olarak tanımlanan değişkenler arasındaki ilişkileri istatistikî olarak tanımlayan Granger nedensellik testi sonuçları Tablo-4 'de sunulmuştur. Tablo 4'de H_0 başlıklı sütunlar yapılan nedensellik testi ile

ilgili sıfır hipotezini göstermektedir. Örneğin 1A satırındaki ($G \neq Y$) şeklinde gösterilen sıfır hipotezi; kamu harcamalarındaki değişmelerin milli gelirdeki değişmelere Granger neden olmadığını şeklinde okunmaktadır. Bu hipotez için F istatistik ve P (olasılık) değerleri sırası ile $F=2.23$ ve $P=0.06$ olarak hesaplanmıştır. Bu hipotez yüksek bir istatistikî anlamlılık düzeyinde ret edilmiştir. 1B hipotezinde ise milli gelirdeki değişmelerin kamu harcamalarındaki değişmelere Granger neden olmadığını ifade etmektedir. Düşük F değeri ve yüksek P değeri sebebi ile bu hipotez ret edilmiştir. Diğer bir deyişle, veriler kamu harcamalarından milli gelire doğru bir nedensellik olduğunu önermektedir. Benzer bir sonuç kamu yatırım harcamaları için de bulunmuştur. Tablo 4'ün 3A numaralı satırında belirtilen $GI \neq Y$; kamu yatırım harcamaları milli gelire Granger neden değildir hipotezi ret edilmiş iken 3B'de tanımlanan $Y \neq GI$ milli gelirdeki değişmeler kamu yatırım harcamalarına Granger neden değildir hipotezi ret edilmiştir.¹⁵ Kamu cari harcamaları (GC) ve milli gelir arasındaki nedensellik ilişkisi düşük istatistikî düzeyde de olsa karşılıklı olduğu sonucuna varılmıştır. Mevcut verilerden hareket ile maliye politikası araçları ile milli gelir arasında karşılıklı bir nedensellikten bahsedilebilir. Toplam kamu ve yatırım harcamalarından milli gelire doğru güçlü nedensellik ilişkisi mevcut olmasının yanı sıra, bu değişkenlerden milli gelire doğru zayıf ta olsa bir nedensellik ilişkisi gözlemlenmektedir.

Para politikası enstrümanları ile milli gelir arasındaki nedensellik ilişkisi Tablo 4'de 4,5 ve 6 numaralı hipotez satırlarında gösterilmiştir. Tablodan da anlaşılacağı üzere, parasal şoklardan (her üç araç için de) milli gelire doğru bir nedenselliğin var olmadığını gösteren sıfır hipotezlerini (4A, 5A ve 6A) istatistiki olarak ret edilememiştir. Bunun aksine, 4B hipotezinin sonucuna göre, milli gelirden (Y) dolaşımdaki para arzına (CU) doğru bir nedenselliğin varlığından bahsedilebilir. Genel olarak parasal göstergelerden milli gelir doğru bir nedensellik bulunamamıştır. Bunun kısmen de olsa aksine, analiz sonuçları milli gelirden parasal değişkenlere doğru bir nedenselliği kısmen de olsa desteklemektedir.

Maliye politikası değişkenleri ile para politikası değişkenleri arasındaki nedensellik araştırması 7-15 arasındaki 16 adet hipotez tarafından sınanmıştır. Bu sonuçlara göre 9A hipotezinden toplam kamu harcamalarından geniş tabanlı para arzına (M2), ve 11A ve 12A hipotezlerinden kamu cari harcamalarından sırası ile dar (M1) ve geniş (M2) tabanlı para arzına doğru bir nedensellik olduğu sonucuna varılmıştır.

VAR analizlerinde değişkenlerin denklemdeki sıralaması bazı analizler için önemlidir. Bu sıralama, Granger nedensellik testi sonucuna göre en az etkileyen ve en çok etkilenen değişkenden başlamak üzere yapılabileceği gibi, söz konusu sıralama ekonomi teorisinden hareketle önsel olarak

15. Bu değer %10 seviyesine oldukça yakındır.

da yapılabilir (Köse, 1998: 212). Nedensellik analizi, çalışmanın cevaplandırmaya çalıştığı soru ve teorik çerçeve dikkate alınarak 4 adet VAR modeli geliştirilmiştir. İlk olarak (Model-A) araştırma sorusu ile ilintili olarak $G \rightarrow M1 \rightarrow Y$ modeli kurgulanmıştır. Bu model teorik olarak toplam kamu harcamalarında meydana gelen bir değişimin dar tabanlı para arzının da eşlik etmesi ile milli gelire etkide bulunacağı şeklinde öykülenmektedir. Model B’de ($M1 \rightarrow G \rightarrow Y$) ise Model A’dan farklı olarak G ile M1’in yerleri değiştirilmiştir. Model-C ve Model D’de ise toplam kamu harcamaları yerine bu harcamalar ayrıştırılmış ve cari ve yatırım harcamaları değişkenleri kullanılmıştır. Model C’de dar tabanlı para arzından kamu yatırım ve cari harcamalarına ve bunlardan da milli gelire doğru bir model ($M1 \rightarrow GI \rightarrow GC \rightarrow Y$) kurgulanmıştır. Model D’de ise kamu yatırım ve cari harcamalarından geniş tabanlı para arzına ve bunlardan milli gelire doğru tanımlanan VAR modeli ($GI \rightarrow GC \rightarrow M2 \rightarrow Y$) araştırılmıştır.

Tablo-4: Granger Nedensellik Analizi

	H0 ⁽¹⁾ :	F ⁽²⁾	P ⁽³⁾		H0 ⁽⁴⁾ :	F ⁽¹⁾	P ⁽²⁾
1A.	$G \nrightarrow Y$	2,23	0,06 ^(c)	1B.	$Y \nrightarrow G$	1,62	0,16
2A.	$G \nrightarrow Y$	1,09	0,37	2B.	$Y \nrightarrow G$	1,07	0,38
3A.	$G \nrightarrow Y$	1,70	0,14	3B.	$Y \nrightarrow G$	1,77	0,13
4A.	$U \nrightarrow Y$	0,43	0,81	4B.	$Y \nrightarrow U$	2,35	0,05 ^(b)
5A.	$M1 \nrightarrow Y$	0,17	0,97	5B.	$Y \nrightarrow M1$	0,93	0,46
6A.	$M2 \nrightarrow Y$	0,82	0,54	6B.	$Y \nrightarrow M2$	1,40	0,23
7A.	$G \nrightarrow U$	0,41	0,83	7B.	$U \nrightarrow G$	0,86	0,51
8A.	$G \nrightarrow M1$	0,58	0,72	8B.	$M1 \nrightarrow G$	0,73	0,59
9A.	$G \nrightarrow M2$	1,39	0,23	9B.	$M2 \nrightarrow G$	0,79	0,56
10A.	$G \nrightarrow U$	0,69	0,63	10B.	$U \nrightarrow G$	1,59	0,18
11A.	$G \nrightarrow M1$	2,05	0,08 ^(c)	11B.	$M1 \nrightarrow G$	1,19	0,32
12A.	$G \nrightarrow M2$	2,09	0,07 ^(c)	12B.	$M2 \nrightarrow G$	1,70	0,14
13A.	$G \nrightarrow U$	0,28	0,92	13B.	$U \nrightarrow G$	1,00	0,42
14A.	$G \nrightarrow M1$	0,28	0,92	14B.	$M1 \nrightarrow G$	0,86	0,52
15A.	$G \nrightarrow M2$	0,70	0,62	15B.	$M2 \nrightarrow G$	1,03	0,41

(1): Sıfır Hipotezi: $Y \nrightarrow M$ Y , M’e Granger neden değildir. (2): Hesaplanan F değeri.

(3) Sıfır hipotezinin ret edilme olasılığı. (4): A sütunundaki hipotezlerin tam tersi hipotez:

H0: $M \nrightarrow Y$: M Y’ye Granger neden değildir.

AIC kriteri referans alınarak optimum gecikme değeri n=5 olarak kabul edilmiştir.

(a)= %1, (b)= %5 ve (c)= %10 istatistikî anlamlılık düzeyleridir.

4.2.2. Varyans Ayrıştırma ve Etki Tepki Analizleri

Yukarıda 1 numaralı denklemde gösterilen VAR modelinin tahmini ile elde edilen parametre tahmin değerleri genelde yorumlanmak için kullanılmamaktadır. Yorum yapmak için VAR modelinin iki temel alt analizi kullanılmaktadır. Bu iki analiz literatürde kısaca hata terimi muhasebesi (innovation accounting) olarak tanımlanmaktadır. Bunlar etki-tepki (impulse response) ve varyans ayrıştırma (variance decomposition) analizleridir.

VAR sisteminin tahmini sonucunda elde edilen hata terimleri bu iki analizin temel referans noktasıdır. Varyans ayrıştırma analizi ile içsel değişkenlerde meydana gelen değişimler parçalara ayrılmaktadır. Varyans ayrıştırma analizi bir içsel değişkenin geçmişinde gözlemlenen 100 birimlik bir değişmeyi kendisinin ve diğer içsel değişkenlerin katkısını göstermesi aynı zamanda bu değişkenler arasında arasındaki nedensellik ilişkisini de ortaya koymaktadır. Etki-tepki analizinde VAR sisteminde tanımlanan içsel değişkenlerden birinde bir değişme olduğunda (bu değişken para veya maliye politikası enstrümanlarından birisi olabilir), bu şokun bu değişkenin kendisine ve diğer değişkenlere yapacağı etkiler araştırılmaktadır.¹⁶

Her bir model için varyans ayrıştırma analizi sonuçları Tablo 5’de sunulmuştur. Tablo 5’de ilk model olan Model-A’da varyans ayrıştırma analizi $G \rightarrow M1 \rightarrow Y$ şeklinde kurgulanmıştır. Bu analize göre milli gelirden meydana gelen 100 birimlik değişimin (toplam varyans) yaklaşık %66’lık kısmı kendisinden, %21’lik kısmı kamu harcamlarındaki değişimlerden ve %13’lük kısmı dar tabalı para arzında meydana gelen değişimlerden kaynaklandığı bulunmuştur. Model B’de ise kurgu $M1 \rightarrow G \rightarrow Y$ şeklindedir. Bu modelde ise milli gelirdeki toplam 100 birimlik değişimin yaklaşık olarak %67’i kendisinden, ve yaklaşık %17’şerlik kısmı ise kamu harcamalarında ve dar tabalı para arzındaki değişikliklerden kaynaklandığı bulunmuştur.¹⁷

16. Gecikme değeri seçiminde AIC (Akaike Bilgi Kriteri) kullanılmıştır.

17. Varyans ayrıştırma analizinde değişkenlerin diziliş sırası önemlidir. Modellerde değişkenlerin diziliş sırası Granger nedensellik analizi kısmında anlatıldığı için burada tekrar edilmemiştir.

Tablo 5: Varyans Ayrıştırma Analizi Sonuçları

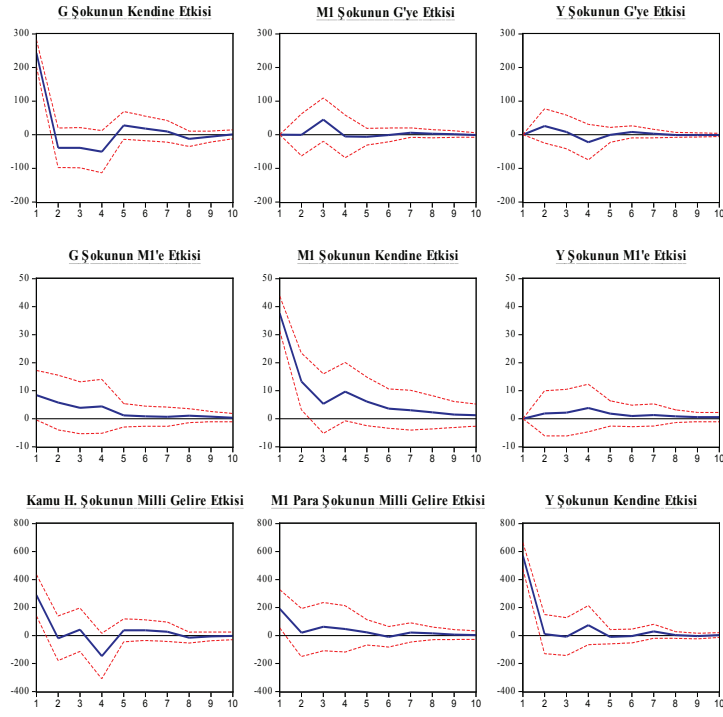
Model A: n=5 (*)					Model B: n=5(*)				
	G	M1	Y			M1	G	Y	
G	83,8	4,9	21,0		M1	95,3	11,7	16,6	
M1	8,7	93,0	13,2		G	2,3	80,45	16,9	
Y	7,4	2,1	65,8		Y	2,4	7,9	66,5	
Σ	100	100	100		Σ	100	100	100	
Model C: n=2(*)					Model D: n=6(*)				
	M1	GI	GC	Y		GI	GC	M2	Y
M1	88,4	5,7	8,9	10,1	GI	66,1	5,9	2,3	15,4
GI	0,4	92,7	15,8	12,8	GC	14,0	78,8	9,0	8,6
GC	10,9	0,86	73,5	8,2	M2	16,2	6,6	86,3	14,6
Y	0,3	0,69	1,73	68,9	Y	3,8	8,7	2,4	62,0
Σ	100	100	100	100	Σ	100	100	100	100
(*) AIC kriterince belirlenmiş gecikme değeri									

Model C ve D’de kamu harcamaları yatırım ve cari harcamalar şeklinde sisteme dahil edilmiştir. Model C’de milli gelirdeki değişimlerin yaklaşık %69’u kendisinde meydana gelen değişimlerden, %10’u dar tabanlı para arzındaki değişimlerden, %12.8’lik kısmı kamu yatırım harcamaları ve %8’lik kısmı kamu cari harcamalarındaki değişimlerden kaynaklandığı söylenebilir. Model D’de, para politikası aracı olarak M2 değişkeni kullanılmıştır. Bu enstrüman, maliye politikası enstrümanlarından daha içsel olduğu varsayılmıştır. Model C’ye ile karşılaştırıldığında, Model D’de para ve maliye politikası enstrümanlarının milli gelirden meydana gelen değişimleri açıklama kapasiteleri %1-3 düzeyinde artmıştır. Sonuç olarak, milli gelirden meydana gelen değişimlerin genelde %16–23 arasındaki bir bantta kamu harcamalarından meydana gelen değişimlerden kaynaklandığını ve %10-17 bant aralığındaki değişimin ise para politikası araçlarından meydana geldiği ortaya konmuştur. Genel olarak varyans ayrıştırma analizine göre kamu harcaması şoklarının toplam talebi etkilemek sureti ile yapmış olduğu etkinin para politikası araçlarında meydana gelen şokların yapmış olduğu etkiden küçük bir marj ile dahi olsa fazla olduğu gözlemlenmiştir.

VAR analizi ile ilgili olan diğer bir araç ta etki-tepki analizidir. Belirli bir dönemde içsel değişkenlerde meydana gelen bir değişimin diğer değişkenleri nasıl etkileyeceğini gösteren bir araç olan bu analiz genel hatları ile varyans ayrıştırma analizi ile benzer bilgi sunmaktadır. Etki-tepki analizi ile politika enstrümanları arasında tercih yapılmasına yardımcı

olan bir araçtır. Bu analiz ile bu politika enstrümanlarından hangisinin daha etkin olarak kullanılabilceği gözlemlenmektedir.

Tablo 6: Etki Tepki Analizi $G \rightarrow M1 \rightarrow Y$

Tablo-6’da Model-A için 10 öngörü dönemini kapsayan etki-tepki analizine ait grafikler sunulmuştur.¹⁸ Sol-alt grafikte kamu harcama şoklarının ve orta-alt grafikte para şoklarının milli geliri etkileme süreçleri gösterilmektedir. Kamu harcama şokları şokun olduğu çeyrekte milli geliri arttırmakta ve derhal etkisini kaybetmekte olduğu gözlemlenmektedir. Aynı model için para politikası şoklarının milli gelire olan pozitif etkisinin daha uzun bir döneme yayıldığı gözlemlenmektedir. Bir pozitif kamu harcama şoku olduğu dönem, toplam talepte ciddi artışlar meydana gelmektedir. Ancak bu etki, şoku takip eden ikinci çeyrekte tüm etkisini kaybetmekte ve takip eden çeyreklerde milli geliri bir miktar azaltmaktadır. Bu özelliği ile kamu harcama şoklarının genişletme ve daraltma etkileri gözlemlenmiştir. Sonuç olarak para politikası enstrümanına ait etkinin uzun süreye yayıldığı ancak bu etkinin oldukça küçük olduğu ve maliye politikası şoklarının kısa dönemli genişleme ve takip eden dönemlerde daralma etkisinin olduğu gözlemlenmiştir.

18. Diğer etki-tepki analizlerinin sonuçları da Tablo 6 ile benzer bir durum göstermektedir. Makaleler için belirlenen sayfa sınırı dolayısı ile diğer etki-tepki analizi grafikleri sunulamamıştır.

5. SONUÇ

Para ve maliye politikaları iktisat politikasının en önemli araçlarıdır. Kalkınma ve adil gelir dağılımı gibi uzun dönemli amaçların yanı sıra, fiyat istikrarı ve yüksek bir istihdam seviyesi gibi kısa ve orta vadeli amaçları yerine getirmek için bu araçlar ülkeler tarafından uzun süredir kullanılmaktadır. Teorik ve ampirik literatürde bu araçların kısa dönemde *istikrarı tekrar tesis edici* olup olmadığı uzun süredir tartışılmaktadır, Bu tartışmalar son yetmiş yıldır devam etse de, pozitif bilimsel mantık çerçevesinde bu soruya cevap henüz bulunamamıştır, Bu çalışmada Türkiye için 1987–2006 dönemi için, para ve maliye politikası şoklarının kısa dönemde ekonomik büyümeye olan etkileri ampirik olarak araştırılmıştır. Kullanılan VAR sistemi ve bu sisteme eşlik eden analizler çerçevesinde hem para hem de maliye politikalarının etkilerinin oldukça sınırlı oldukları tespit edilmiştir.

Türkiye'nin genel olarak ekonomik performansına bakıldığında, son çeyrek yüzyılda yıllık ortalama büyüme hızı oldukça istikrarsız geniş ve dalgalı bir aralıkta oluşmuştur. Özellikle 1990'lı yıllarda gözlemlenen: 1) iç ve dış orijinli siyasi istikrarsızlıklar, 2) kurumsal altyapısı hazırlanmadan aceleci bir şekilde uygulamaya konulan liberal politikaların yaratmış olduğu finansal kırılganlık ve 3) küçültülemeyen bütçe açıkları nedeni ile ekonomik görünüm oldukça kötü bir hal almıştır.

Türkiye'de belirtilen dönemde mevcut olan yüksek ve hareketli enflasyon, ciddi bütçe açıkları, siyasi istikrarsızlıklar gibi yapısal (structural) problemler dikkate alındığında, bu tip şokların Keynesyen tip bir sonuç ortaya koyamaması aslında çok ta şaşırtıcı değildir. Belirtilen dönem de rasyonel bireyler yapısal sorunların bu denli kökleştiği bir ortamda beklentilerini karamsar bir şekilde yapmış olmaları nedeni ile parasal ya da maliye politikası şoklarının etkileri en azından Keynesyen bir sonucun önünü tıkamış olabilir. Yine bununla ilgili olarak belirtilen dönemde bu denli ciddi problemler ile yaşamaya alışmış olan bireyler, parasal ya da mali şokların etkilerini derhal fiyatlara yansıtma esnekliği kazanmış olduğunu göstermektedir. Bu hızlı cevap verme kapasitesi Keynesyen modelin belkemiğini oluşturan yapışkan fiyat varsayımı ile örtüşmemesi nedeni ile, belirtilen dönemin Keynesyen modelin çalışmadığı bir dönem olduğu düşünülebilir.

KAYNAKÇA

- Akat, A, S, (2004)**, Dalgalı Kur ve Para Politikası: Bir Parasal Kural Önerisi, erişim 24 Şubat 2007 http://akat,bilgi,edu,tr/others/0404_kural.pdf:
- Alesine, A, ve Drazen, A, (1991)**, “Why are Stabilizations Delayed?” *American Economic Review*, 81, 1170–1188,
- Andersen C,, Jordan J,L, (1968)**, “Monetary and Fiscal Actions; A Test of Their Relative Importance in Economic Stabilization”, *Review*, Federal Reserve Bank of St, Louise, 50, 11-24,
- Ataç, B, (2005)**, *Maliye Politikası: Gelişimi, Amaçları, Araçları ve Uygulama Sorunları*, Eskişehir: 6, Baskı Anadolu Üniversitesi, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmalar Vakfı Yayınları, No: 86, Anadolu Üniversitesi Basımevi,
- Ball, L,, ve Romer, D, (1990)**, “Real Rigidities and the Non-Neutrality of Money”, *Review of Economic Studies*, 57, 183–203,
- Barro, R,J, (1977)**, “Unanticipated Money Growth and Unemployment in the United States”, *American Economic Review*, 67, 101–115,
- Baxter M,, King R, (1993)**, “Fiscal Policy in General Equilibrium”, *American Economic Review*, 83, 315–334,
- Bernanke, B, S,, Gertler, M, (1989)**, “Agency Cost, Net Worth, and Business Fluctuations”, *American Economic Review*, 79, 14-31,
- Braun, R, A, (1994)**, “ax Disturbances and Real Economic Activity in the Postwar United States”, *Journal of Monetary Economics*, 33, 441–462
- Bulow, J,and Klemperer, P, (1999)**,”The Generalized War of Attrition”, *American Economic Review*, 89, 175–189,
- Bynoe,A,J, (1994)**, “Monetary and Fiscal Influences on Economic Activity in African Countries”, *African Review of Money, Finance and Banking*, 10, 87–107,
- Chari, V,V,, ve Kehoe, P,J, (1999)**, Optimal Fiscal and Monetary Policy, içinde Taylor, J,B, ve Micheal W, , ed., *Handbook of Macroeconomics*, The Netherlands, Elsevie Science, 1671-1745
- Chowdhury, A, (1988)**, “Monetary Policy, Fiscal Policy and Aggregate Economic Activity: Some Further Evidence”, *Applied Economics*, 20, 63–71,

- Christiano, L., and Eichenbaum, M,** (1992), “Current Real Business Cycle Theories and Aggregate Labor Market Fluctuations”, *American Economic Review*, 82, 430–50,
- Darrat, A,F,** (1984), “The Dominant Influence of Fiscal Actions in Developing Countries”, *Eastern Economic Journal*, 10, 271–284,
- de Haan,J, Sturm, J,E,, Beehuis, G,** (1999), “The Weak Government Thesis Some New Evidence”, *Public Choice*, 101, 163–176,
- Dornbusch, R, Park, Y-Ch, Ve Claessens** (2000), Contagion: How It Spreads and How It Can Be Stopped, *World Bank Research Observer*,
- Enders, W,** (1995), *Applied Econometric Time Series*, New York: Wiley,
- Friedman, M,** (1959), *A Program for Monetary Stability*, New York: Fordham University Pres,
- Friedman, M,, Schwartz, A,J,** (1963), *A Monetart History of the United States 1867-1960*, Princeton University Pres,
- Gertler, M,, ve Hubbard, G,** (1988), Financial Factors in Business Fluctuations Financial Market Volatility, Kansas City: Federal Reserve Banks of Kansas City,
- Herslag, Z,Y,** (1988), *The Contemporary Turkish Economy*, London: Routledge,
- Jayaraman, T,K,** (2001), “Efficacy of Fiscal and Monetary Policies in the South Pacific Island Countries: Some Empirical Evidence”, *Indian Economic Journal*, 49, 63–72,
- Kashyap, A, K,, ve Stein J,C,** (1995), The Impact of Monetary Policy on Bank Balance Sheets, Cornegie-Rochester Conference of Public Policy 42, pg, 151–195,
- Keynes, J,M,** (1936), *The General Theory of Employment, Interest and Money*, 1964 reprint, New York: Harcourt Brace,
- Kibritçiöglu, A,** (2001), Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001, erişim 14 Şubat 2007
<http://politics.ankara.edu.tr/%7Ekibritci/ytd-kibritcioglu.pdf>,
- Kmainsky,G, Ve Reinhart, C,** (2000), “On Crisis, Contagion and Confusion”, *Journal of International Economics*, 51, 145–168,
- Köe, N,** (1998), *Vektör Otoregressif Modeller Üzerine Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Anakara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Krugman, P.,** (1979), A Model of Balance of Payment Crisis, *Journal of Money, Credit and Banking*, 11, 311–332,
- Lucas, R, E,** (1972), Expectations and the Neutrality of Money, *Journal of Economic Theory*, 4, 103–124,
- Lucas, R, E,** (1973), Some International Evidence of Output-Inflation Trade-off, *American Economic Review*, 63, 326–334,
- Mankiw, N,G,** (1985), Small Menu Costs and Large Business Cycles, *Quarterly Journal of Economics*, 100, 529–39,
- McCallum, B,T,** (1984), Monetary versus Fiscal Policy Effects: A Review of the Debate, *Federal Reserve of St, Louise Review*, December, ,9–29,
- Meyer, L, H, and Varvares, C,** (1981), A Comparison of St, Louis Model and Two Variations: Predictive Performance and Policy Implications, *Federal Reserve Bank of St Louis Review*, 63, 13–25,
- Önis, Z., Riedel, J,** (1993), *Economic Crises and Long-Term Growth in Turkey*, Washington, D,C,: World Bank Publications,
- Öniş Z., Şenses F,** (2003), Rethinking the Emerging Post-Washington Consensus: A Critical Appraisal, ERC Working Paper in Economics November,
- Roubini, N, Ve Sacks, J,D,** (1989), Political Economic Determinants of Budget Deficits in Industrial Democracies, *European Economic Review*, 33, 903–938,
- Sargent, T, J., ve Wallace, N,** (1975), ‘Rational Expectations’ and the Optimal Monetary Instrument and Optimal Money Supply Rule, *Journal of Political Economy*, 83, 241–254,
- Snowdon, B., Vane, H,R., ve Wynarczyk, P,** (1994), *A Modern Guide to Macroeconomics: An Introduction to Competing Schools f Thought*, Edward Elgar Publication,
- Stadler G,W,** (1994), Real Business Cycles, *Journal of Economic Literature*, 32, 1750–1783,
- Şenses F,** (1989), 1980 *Sonrası Ekonomi Politikaları Işığında Türkiye 'de Sanayileşme: Bugün ve Yarın*, V Yayinlari, Ankara,
- TCMB** (1998) ParaPolitikası Raporlar; <http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/98turkce/98RAPOR1.html>
- Tutar, İ., ve Tansel A,** (2000), Political Business Cycles, Institutional Structure and Budget Deficit in Turkey, METU, Economic Research,

Yeldan, E. (1999), The Impact of Financial Liberalization and the Rise of the Financial Rent on Income Inequality: The Case of Turkey, UNU/WIDER, erişim 24 Şubat 2007 <http://www.wider.unu.edu/publications/wp206.pdf>,

Yeldan, E. (2003), Küreselleşmenin Neresindeyiz? Türkiye Ekonomisi Borç Sorunu ve IMF Politikaları (1), STRADİGMA, 10, erişim 24 Şubat 2007: http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/makale_06.html,